

S ÚVODEM MARTINA WERNISCHE

MARTIN
LUTHER

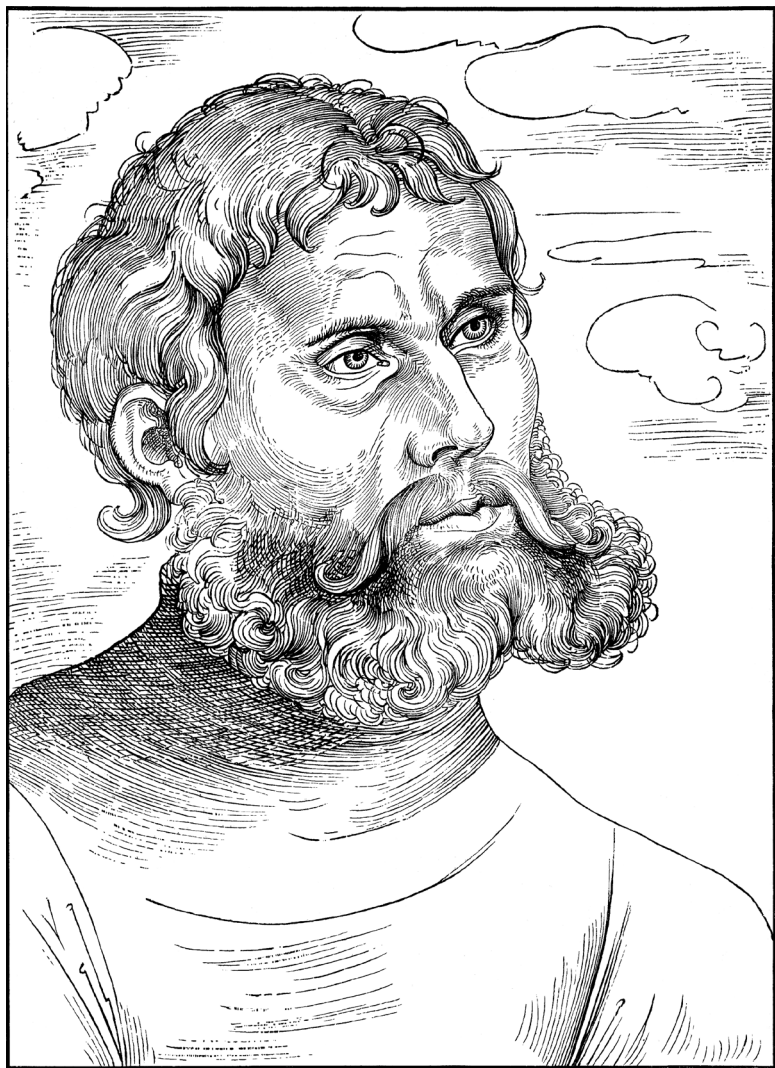
VÝBOR Z DÍLA

Vyšhrad

MARTIN
LUTHER

VÝBOR Z DÍLA

MARTIN
LUTHER

VÝBOR Z DÍLA

Vyšehrad

Z latinských a německých originálů vybral Martin Žemla.

Přeložili: Ondřej Macek a Hana Volná (s. 220–240, 245–251, 279–291),
Pavel Moskala (s. 174–192, 292–297), Filip Outrata (s. 307–318, 322–328),
Dan Török (s. 266–278), Ruth J. Weiniger (s. 153–167, 193–219, 329–350),

Martin Wernisch (s. 128–131, 241–244, 319–321)

a Martin Žemla (s. 113–127, 132–152, 168–173, 252–265, 298–306).

Úvodní studií opatřil Martin Wernisch. Typografie Vladimír Verner.

Odpovědný redaktor Martin Žemla.

E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

v Praze roku 2017 jako svou 1714. publikaci

Vydání v elektronickém formátu první

(podle prvního vydání v tištěné podobě)

Doporučená cena E-knihy 210 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-727-4

Recenzoval: Jan Kranát, Ph.D.

Introduction © Martin Wernisch, 2017

Edition © Martin Žemla, 2017

Translation © Ondřej Macek, Pavel Moskala,

Filip Outrata, Dan Török, Hana Volná, Ruth J. Weiniger,

Martin Wernisch, Martin Žemla, 2017

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

Tato kniha je výsledkem badatelské činnosti
podporované Grantovou agenturou České republiky
v rámci grantu GA ČR 14-37038G
Mezi renesancí a barokem: Filosofie a vědění v českých zemích
a jejich širší evropský kontext.

**Reformátor Martin Luther:
uvedení do vybraných spisů**

Martin Wernisch

Nepominutelný autor	11
Luthерово dílo: vybrané a vynechané	13
Předmluvy k <i>Theologia Deutsch</i>	23
Disputace proti scholastické teologii	28
Promluva o odpustcích a milosti	31
Rezoluce o odpustcích, list Johannu Staupitzovi	35
Heidelberská disputace	37
Promluva o rozjímání nad svatým Kristovým utrpením	41
Promluva o přípravě k umírání	44
Promluva o manželském stavu	47
Promluva o velebné svátosti a o bratrstvech	48
Promluva o nové smlouvě, to jest o mši svaté	52
O svobodě křesťana	57
Projev k císaři Karlovi a knížatům ve Wormsu	62
Naučení, co máme hledat a očekávat v evangeliích	67
Předmluva k listu svatého Pavla Římanům	71
Předmluva ke Starému zákonu	75
Věrné napomenutí všem křesťanům, aby se vystříhali buřičství a vzpoury	77
Proti loupeživým a vražedným rotám sedláků	87
O Večeři Páně – Vyznání	91
Teze k promoční disputaci	97
Teze k disputaci o člověku	100
Teze k disputaci o právu na odpor proti světské moci	103
Napomenutí k modlitbě proti Turkovi	106

Martin Luther

Výbor z díla

Předmluvy k <i>Theologia Deutsch</i> (1516 a 1518)	113
Disputace proti scholastické teologii (1517)	115
Promluva o odpustcích a milosti (1517).	123
Rezoluce o odpustcích, list Johannu Staupitzovi (1518)	128
Heidelberská disputace (1518).	132
Promluva o rozjímání nad svatým Kristovým utrpením (1519)	146
Promluva o přípravě k umírání (1519)	153
Promluva o manželském stavu (1519)	168
Promluva o velebné svátosti pravého a svatého těla Kristova a o bratrstvech (1519)	174
Promluva o nové smlouvě, to jest o mši svaté (1520)	193
O svobodě křesťana (1520).	220
Projev k císaři Karlovi a knížatům ve Wormsu (1521)	241
Naučení, co máme hledat a očekávat v evangeliích (1521).	245
Předmluva k listu svatého Pavla Římanům (1522).	252
Předmluva ke Starému zákonu (1523)	266
Věrné napomenutí všem křesťanům, aby se vystříhali buřičství a vzpoury (1522)	279
Proti loupeživým a vražedným rotám sedláků (1525)	292
O Večeři Páně – Vyznání (1528)	298
Teze k promoční disputaci Hieronyma Wellera a Nikolause Medlera (1535)	307
Teze k disputaci o člověku (1536)	319
Teze k disputaci o právu na odpor proti světské moci (1539)	322
Napomenutí k modlitbě proti Turkovi (1541)	329
Summary: Martin Luther, <i>An Anthology</i>	353
Poznámka editora.	355

**Reformátor Martin Luther:
uvedení do vybraných spisů**

Martin Wernisch

Nepominutelný autor

Podnětem k vydání této antologie se stalo pětisté jubileum, v roce 2017 intenzivně slavené v rozmanitých částech světa. Přísně vzato není osobním výročím Martina Luthera. Taková jsou spojena především s připomínkou jeho narození a úmrtí. Tentokrát se jedná o „narozeniny“ reformace jako přelomového období evropských dějin. Pod jménem *dies reformationis*, „den reformace“, patří i do liturgického kalendáře. A vzpomíná se jich také v církvích, jež zdaleka nelze označit za „luterské“ v užším smyslu slova. Památka tohoto dne se tudíž vztahuje též k jiným historickým postavám. Hnutí, jež se ze saského Wittenbergu rozšířilo do mnoha zemí a vepsalo se jako epochální zářez do rozličných oblastí řady kultur i celé evropské civilizace, bylo příliš mohutné, než aby je bylo možné ztotožnit s jediným člověkem. Ta výhrada není nedůležitá; avšak jí navzdory platí, že soustředit se na jednu vybranou osobnost podle okolností skutečně může být přiměřenou metodou, jak si podobný jev přiblížit. A pokud se touto cestou jít rozhodneme, pak je ovšem jisté, že reformaci nereprezentuje nikdo jiný tak vhodně jako Luther.

Nejen že přece jen byl aktérem konkrétní události, jež se k 31. říjnu připomíná, a v tomto smyslu stál na počátku. To by samo o sobě nemuselo znamenat příliš mnoho. Dějinný čas neustále ubíhá a jedno v něm převrstvuje druhé, někdy i velmi rychle. Navíc je v jeho plynutí těžko najít skutečný počátek bez počátku předcházejícího. Při bližším přihlédnutí jde obvykle spíše o průlomový bod tendencí a snah, které existovaly již dříve – což zde podotýkáme, protože pokud jde o reformaci, z české perspektivy je zřetelnější

než z jiných, že skořápka skutečně pukala již před Lutherovým vystoupením. Nicméně navzdory všem předebrám, obsahujícím četné stavební prvky, jež i evropští reformátoři přijmou za své, je právě Luther zakladatelskou postavou evangelické teologie (v její obnovené novověké podobě). Teprve on se totiž stal prvním jejím skutečným mistrem, „novým apoštolem Pavlem“. A co je zvlášť důležité: právě že ne toliko pro svou dobu. Jakkoliv je to po půl tisíciletí nesamozřejmé, zůstává Luther přední orientující postavou církvi vzešlých z reformace až doposud. Je klasikem evangelického učení a zvěstování nejen v historickém smyslu, ale aktuálním i pro dnešek. Ve staletích, jež následovala po něm, vyvinuli inspirující sílu i další učitelé, ale jeho autoritu pouze doplnili, nikdo ji úplně nenahradil. Ve své komplexnosti nemůže být Lutherovo učení považováno za „překonané“.

V jednotlivostech ovšem ano. Jistě i proto, že jeho hlas zaznívá z jiné doby, od které se ledacos změnilo. A co je zásadnější: kdyby měl dostávat přednost vždy a ve všem, protivilo by se to veškerému křesťanskému poznání člověka jako takového a postavení jakéhokoli jedince v dějinách spásy (s důraznou výjimkou Ježíše Krista). Na nárok bezchybnosti byl Luther opravdu až příliš lidský. Jako člověk byl sice obdařený i řadou krásných vlastností, ale jakožto pouhý člověk byl lidský i v odstrašivém smyslu omezeností, v nichž každý člověk před Bohem propadá – a je na Něho odkázán.

Ani teologicky nemohl při veškeré velikosti, jíž dosáhl, a výši, na níž se pohyboval, zůstat docela bez srovnání a bez soupeřů. Jmenovitě pak, poměrujeme-li jej celou historií veškerého křesťanského bohosloví. Potom musí být vzpomenuto přinejmenším a především jednoho dalšího „obra“, jakým bezesporu je Aurelius Augustinus. Jemu docela výrazně předal palmu vítězství i věrně lutersko-evangelický dějepisec dogmatu Karlmann Beyschlag, když uzavřel: „Augustin je největší ze všech křesťanských teologů, zároveň také jediný universální génius mezi církevními Otcí, značně hlouběji založený než Órigenés, avšak universalitou předčící i Luthera.“¹ I tato formulace by ovšem napovídala, že vítězí-li

¹ Karlmann Beyschlag, *Grundriß der Dogmengeschichte II/2. Gott und Mensch: Die abendländische Epoche*, Darmstadt 2000, s. 24.

Augustin v šíři svého myšlení, pak v jeho hloubce už ne nutně, ne tak zřetelně.

Ale přit se o přesné pořadí je v takovýchto případech zbytečné. Přinejmenším bude nezbytné vystavit takto určité soudy debatě, v níž se mohou uplatňovat různé úhly pohledu. Co však zůstává zřejmým: fakt, že Luther patří do řádu několika málo nejkolosalnějších postav v dějinách křesťanské teologie a zbožnosti (a tudíž samozřejmě i s přesahy do dalších kulturních oblastí), je dostatečně uznáván a sdílen. A ne snad výhradně mezi protestanty. Jen pro příklad, buď si také diskutabilní, určitě však významný: Hans Küng, profesor ekumenického bohosloví na katolicko-teologické fakultě v Tübingen, do své knížky o „Velkých křesťanských myslitelích“ nezařadil více než sedm nejvybranějších osobností, Luther však mezi nimi nechybí.²

Tomuto postavení odpovídá nezměrná záplava literatury, jež se reformátorovi stále znovu věnuje ode dnů jeho života až po naše časy (a zatím se nijak nerýsuje, že by tomu v budoucnu mělo být jinak). Jak konstatuje jiný římskokatolický teolog, jehož kniha vyšla i v češtině: „příspěvky k lutherovskému bádání jen za posledních několik desetiletí plní celé knihovny“.³ Výpovědní síla kvantitativních ukazatelů, jež jsou samy o sobě jen vnějškové povahy, zůstává již vůbec omezená, nicméně zájem a uznání, jež lutherovské dědictví budí, lze i z nich vyčíst dosti spolehlivě – ať již autoři, kteří se jím zabývají, přičítají obzvláštní význam přímému reformátorovu poselství, anebo jeho významnost poznávají spíše po světo-
dějných účincích, jichž dosáhlo bezprostředně i prostředkovaně.

Luthерово dílo: vybrané a vynechané

O smysluplnosti antologie, jež nově rozšíří možnosti, aby se s Lutherovou tvorbou seznámil také český čtenář, se tedy jistě není třeba přit. I přesto, že jde vskutku jen o rozšíření možností, které

² Hans Küng, *Große christliche Denker*, München 1994.

³ Otto Hermann Pesch, *Cesty k Lutherovi*, Brno 1999, s. 8. Překladatel tohoto díla, Jaroslav Vokoun, je zároveň autorem čerstvě vydaného knižního pojednání *Luther. Finále středověké zbožnosti*, Praha 2017.

již tak jako tak existovaly, a nikoli o otevření zcela nové, nikým neprošlapané cesty. Naopak: tradice tlumočení reformátorových děl do českého jazyka je mimořádně dlouhá! Začalo se s ním dříve než s překládáním do jiných národních řečí – necháme-li jen stranou převody mezi oběma jazyky, v nichž Luther své texty sepisoval, tedy němčinou a latinou. Níže se dostaneme i k bližším údajům o tomto prvenství. Na tomto místě připojme ještě přiznání, že jakkoliv starobylá je tradice zčešťování reformátorových spisů, její kontinuita je spíše přerušovaná a klikatá než plynulá a přímočará (jak ostatně odpovídá i zvrátům domácích církevních dějin). Naše současnost ovšem patří k obdobím, kdy domácích vydání Lutherových textů přibývá zrychleným tempem – ať již v nových překladech, nebo i v přetiscích dřívějších. I tento výbor se vědomě staví do řady, na díle předchůdců rád buduje a chce je nejen rozmnožit, ale také připomenout. Nejen zde, ale i tím, že sám z jisté části přebírá převody již otištěné jinde. Činí tak v případě několika pojednání dostatečně důležitých, aby se směla ucházet o větší rozšíření než dosud.

Volba konkrétních předkládaných textů bude ovšem jistě působit nejednoznačněji než fakt, že antologie vychází. Tomuto problému se naneštěstí nelze vyhnout a neexistuje na něj jediná „správná“ odpověď. Autor těchto řádků doznává, že jakkoliv se Lutherovou tvorbou po léta obírá jako jedním ze stěžejních předmětů svých studií, je rád, že hlavní tíži výběru nenesl na vlastních bedrech; ochotně ji přenechal osvědčenému editoru renesanční literatury Martinu Žemlovi a spokojil se jeho povzbuzováním i návrhem některých dílčích úprav. Komplikací, jaké se úkolu tohoto druhu stavějí do cesty, je totiž dlouhá řada.

Počínají se již nutností zvolit opravdu jen málo z velmi mnoha. Že dost dobře nelze jinak, pochopí každý, kdo v některé knihovně stanul před hradbou výmarského vydání kompletního reformátora díla. Sedmdesát pět statných svazků zahrnuje jeho „Spisy“ (už ty samy o sobě, bez připočítání mnohasvazkových rejstříků, tak mají větší počet dílů, než je dohromady všech položek tohoto výboru); dalších třináct (opět bez rejstříků) obsahuje „Korespondenci“, patnáct „Německou Bibli“ a šest „Řečí u stolu“.

Pravda, už toto nejhrubší členění souborné edice napovídá velkou rozmanitost materiálu, který do sebe pojala: od vlastních Lutherových knih přes reformátorovy překlady po záznamy jeho ústních projevů, učiněné třetí rukou. Mýlil by se však, kdo by si myslel, že třídění podle podobných klíčů výběr kdovíjak usnadňuje. Do jisté míry to sice platí, ale ne tak, jak se může zdát na první pohled. Při bližším přihlédnutí nelze nijak snadno dát stranou velký počet textů se zdůvodněním, že by byly méně, natož pak málo závažné. Ani v tomto případě není vztah mezi kvantitativním a kvalitativním právě jednoduchý. Lutherovo dílo nečiní ohromujícím a olbřímím samotný jeho rozsah, ale především význam a pronikavost reformátorova slova. A obsahovou cennost tohoto druhu nemůžeme upřít ani příležitostným textům – pro autora ostatně navýsost příznačným: představují mnohem větší část jeho tvorby než soustavnější traktáty (jež samozřejmě mají své specifické přednosti, ale přece jen spíše formálního charakteru). A ještě víc: zmíněnou cennost je nutné přiznat dokonce i množství poznámek, učiněných doslova na okraj, ať již v knihách (někdy cizích), anebo v řeči. I ony dovedou otevřít nové perspektivy a patří k celku, jenž sice obsahuje mnoho vnitřních napětí a zdánlivých protimluvů, ve skutečnosti se však prokazuje jako podivuhodně provázaný. Je totiž vnitřně bohatý, přesto však vesměs soudržný.

Tyto souvislosti bylo dobré nezamlčet, aby obsah knihy nepůsobil zavádějícím dojmem. Ano, i předkládaná antologie z Lutherova díla vybírá – a redukuje je tak. A činí tak celkem běžnými, charakteristickými způsoby, více či méně se přidržujíc osvědčených vzorů. Výslovně zmiňme následující vodítka: Před cizími reprodukcemi je zásadně upřednostněn Lutherův vlastní autorský výraz. Před útržky dostávají přednost texty ucelené – byť ne vždy ve stejném smyslu. Častěji jde o kompletní spis, ale jednou také o osamostatnělou část původního traktátu, někdy jen o předmluvy ke knihám druhých autorů, a v jiném případě též o dedikační list k vlastnímu reformátorovu pojednání, které jinak do výběru pojato nebylo. Co se týče témat, antologie se snaží kombinovat vodítka jisté rozmanitosti, naznačující pestrost, bohatství a komplexnost Lutherovy tvorby, se soustředěním alespoň na některé příznačné a význačné

okruhy, poukazující ke středu a těžištím jeho díla. Kromě toho je také vedena citižádostí zahrnout texty z různých období reformátorova života a působení. Řadí je převážně chronologicky, aby tak mohlo vyvstat před očima čtenářů něco z posloupnosti historického dění i autorova vnitřního vývoje.

Největší pozornosti se však přece jen dostává období, kdy se reformátorem stal a ocitl se ve středu dění: valná část zařazených textů pochází z přelomu 10. a 20. let 16. století. Tyto roky je zčásti možné charakterizovat též jako období, kdy Luther stál na vrcholu tvůrčích sil – ale tady už si je zase zapotřebí uvědomit relativitu tohoto soudu. Kdyby důraz vsutku spočíval na největším tvořivém rozmachu, kdy je dosud zachována svěžest, avšak již provázena plnou vyzrálostí, zřetel by se musel obracet i k letům o něco pozdějším. Důvod určitého vychýlení rovnováhy, jež je v tomto ohledu na místě přiznat, ovšem nespočívá pouze v tradiční fascinaci „mladým“ Lutherem.⁴ Spolupůsobí zde právě i vzájemné střetání naznačených kritérií výběru.

Krátce a prostě, předložená sbírka sice chce prostředkovat co možná plastický obraz Lutherovy tvorby, nemůže ji však představit doopravdy všestranně. Hlavním úkolem této předmluvy tedy zůstává, aby čtenáři alespoň nastínili, co v knize najít může – a co už nikoli.

Bez zastoupení zůstala řada větších skupin, z nichž reformátorovo dílo sestává, včetně některých výše již označených. V podstatě

⁴ Od doby zhruba před sto lety, kdy se probudil hlubší badatelský zájem o formativní období života budoucího reformátora, se obecná charakteristika „mladého Luthera“ stala i odborným konceptem. Práce s ním nepochybně vyvažovala jednostrannost dřívějšího soustředění na reformátora „definitivního“, avšak upřílišněný důraz na rané fáze vedl k jednostrannostem novým. Dnešní vůdčí badatelé po pravidle zacházejí s polaritou „mladého“ a „starého“ opatrněji, předchozí stadium však zanechalo svůj otisk v obíhající literatuře. Dosti zřetelně doznívá také v práci Amedeo Molnára *O křesťanské svobodě / Martin Luther*, in: *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985, s. 141–243 (s poznámkami na s. 407–415) a Praha 2007², s. 17–149 (s. 375–388). Třebaže však tato studie nepředstavuje vyrovnaně ucelenou monografii o reformátorově životě a díle, zmiňujeme ji jako doposud nejvýraznější z větších českých pojednání o Lutherovi. Protože je hluboce odborně zakotvené a napsané i mimořádně kultivovaným stylem, zůstává čtivé i inspirující.

můžeme mluvit i o celých žánrech. Budeme-li si ovšem vědomi, že u Luthera je často nejde příliš jasně oddělit. Jejich prvky se mísí, jeden přechází ve druhý – anebo ve třetí. Čím detailněji bývají tříděny, tím více z této nejednoznačnosti a přibližnosti proniká i do užívaných kategorií. Přesto však potřeba znázornit bohatství Lutherovy tvorby, a zároveň se v něm poněkud zorientovat, k takovým pokusům o odlišení žánrových a tematických okruhů vede. Jeden z relativně skromnějších se spokojil s jedenácti „třídami“,⁵ zatímco jiný rozlišil (předběžně) hned dvacet tři skupin a k nim přiřadil ještě „různé“ s řadou příkladů výtvorů víceméně unikátních.⁶ Zde míníme postupovat o něco volněji, nicméně v zájmu větší názornosti přece jen i my řadu takových okruhů vyjmenujeme.

Z těch, které jsou pro Lutherovu vnitřní činnost i vnější působení zcela podstatné, chybějí na následujících stránkách jmenovitě univerzitní přednášky. Přitom se jich značná část zachovala. V podobě rukopisů, ale částečně i tištěných knih – vesměs komentářů k biblickým knihám, odbornějšího ladění, byť více ve smyslu své než naší doby. V nich lze právem spatřovat jednu z předních linií reformátorova duchovního zápasu. Právě na katedře poprvé formuloval nejednu myšlenku, jež si později prorazila cestu do širokých životních souvislostí. Na druhé straně je však pravda, že zde zhusta šlo o formulaci komplikovanou a uvedenou v souvislostech, jež vyžadují poměrně značnou předběžnou průpravu, mají-li být čteny s porozuměním. A hlavně: napořád jde o texty příliš dlouhé, než aby mohly být v dostatečné ucelenosti převzaty do jednosvazkové antologie. Náročnější akademickou tvorbu v ní sice naprosto nebylo možné obejít úplně, nicméně přednost musely dostat výrazně stručnější, ano úsečnější řady disputačních tezí. Ty měly své vlastní možnosti, jichž Luther užíval brilantně, a zachovávají si tak samostatný význam. Velká hutnost sdělení ovšem může přístup k jejich obsahu i ztěžovat a nemohou docela nahradit vysvětlení obsírnější (a méně vyostřená). Nebylo by tedy na místě, abychom zde přednášek ani nevzpomněli.

⁵ Albrecht Beutel (ed.), *Luther Handbuch*, Tübingen 2005, s. 258–353.

⁶ Bernhard Lohse, *Martin Luther. Eine Einführung in sein Leben und sein Werk*, München 1997³, s. 121–128.

Ostatně se sluší podotknout, že přísněji vzato se nedostalo ani na ucelené výklady oddílů Písma, určené od svého původu širšímu publiku. Neznamená to ovšem, že by v tomto výboru nebylo vůbec možné nahlédnout do reformátorovy exegetické práce s biblickými texty. Ta je totiž v jeho díle bezmála všudypřítomná. A tam, kde už jsou její výsledky aplikovány uprostřed pojednání o aktuálních životních otázkách doby a bezprostředně se spojují s podobně jiného druhu, je někdy dokonce zvláště zajímavá – jakkoliv je dobré podržet na paměti rozdíl mezi zběžnými odkazy v kontextu pojednání vedeného jinými zřeteli a výkladem soustavným, na biblický text soustředěným (rozdíl, který pochopitelně lze pozorovat i u autora, pro něhož meditativní přístup k Božímu slovu a jeho aplikace na sebe a posluchače či čtenáře vždy měly přednostní význam). Navíc však u příležitostných zmínek nezůstane a alespoň v podobě předmluv k některým biblickým knihám přece jen dojde i na texty, jež exegetické otázky tematizují do jisté míry přednostně a v nichž je omezený přístup k jednotlivým místům vynahrazen možnostmi vzhledu do reformátorových hermeneutických zásad.

Pokud jde obecně o spisy lidovějšího rázu, ty vcelku zkrátka nepřicházejí. V této poloze se rozezná i docela široký rejstřík tónů. Luther se na jedné straně představí také jako ostrý pamfletista, přibližující se zástupům mj. „selskou“ obhroublostí – ale na druhé straně (a zhusta při jednom) přece zase právě i jako duchovní člověk a učitel. V nějaké míře bude možné nahlédnout do literatury rozjímavé i útěšné, a v každém případě do výkladů přibližujících církevnímu lidu význam teologických nauk, případně i problematiku bohoslužby.

Luthera je tak možné zahlédnout při práci pastýře, ano v jistém smyslu i kazatele – ačkoli zde již je zapotřebí upřesnit, že to neplatí v přísnějším smyslu slova. Ve skutečnosti jde v této sbírce vesměs o projevy od počátku publicistické, ještě více než o proslovená kázání, pro tisk upravená dodatečně. I to je důležité si uvědomit, protože autentické promluvy k farníkům představují další podstatné těžiště reformátorovy činnosti. Pravda, pohybující se částečně již na úrovni, kterou nelze textem zachytit. Značný význam mělo právě ústní podání, a Luther patřil k oněm obdařeným zvěstovatelům, jací si jím získávali srdce posluchačů. Jak dosvědčil